

**BESZÉLT ÉS ÍROTT NYELVI MEGNYILATKOZÁSOK ELEMZÉSÉNEK,
ÉRTÉKELÉSÉNEK LEHETŐSÉGE
KÜLÖNBÖZŐ ÉLETKORÚAK PSZICHOLINGVISZTIKAI
SZEMPONTÚ VIZSGÁLATA ALAPJÁN**

BÁCSKAI ERZSÉBET

A tudományos, technikai forradalom napjainkban gyors ütemet diktál. Korunkat a „gyorsuló idő” jelzős szerkezettel illetik. A fejlődési ütem fokozódásának, a haladás rohamos mértékű gyorsításának a lehetőségét a tanulásra, gondolkodásra képes emberi agy teremtette meg. E meggyorsult életritmus a tudomány soha nem látott fejlődését vonta maga után. Olyan interdiszciplináris tudományok megszületésének vagyunk tanúi, amelyek nélkül a tudomány eddig adott keretein belül nem, vagy csak részben tudtak megoldani bizonyos problémákat. Az információelmélet, a kommunikációkutatás, a viselkedésgenetika fejlődése szükségképp új tudomány kibontakozását tette lehetővé: a pszicholingvisztikáét.

Megkezdett vizsgálódásom különböző életkorúak beszélt és írott nyelvi megnyilatkozásainak, nyelvhasználatának elemzését, értékelését tűzte ki célul. Legfőbb törekvésem s így feladatomban is, hogy összevessem a nyelvi anyag aktualizálásának — a nyelvhasználatnak — egyezéseit és eltéréseit különböző kommunikációs helyzetfajtákban (diológusban és monológban), egyben különböző műfajú rétegekben (élőbeszédben és szépprózában), különböző és azonos társadalmi szereppozíciójú, valamint azonos és különböző életkorú vizsgálati személyek esetében.

A használati vizsgálódáshoz a következők újragondolásával, felelevenítésével jutottam el:

I. megvizsgáltam, hogy választott korpuszaim hogyan viszonyulnak a nyelvhasználat alaprétegéhez;

II. hogyan alakul bennük a nyelv és a beszéd, a beszéd és gondolkodás, a beszéd mint nyelvhasználat kérdése;

III. hogyan befolyásolja és határozza meg az életkor, a fejlődéslélektani sajátosságok rendszere és a társadalmi szereppozíció a fentiek érvényességét.

I. Vizsgálódásomban első alapegységeként egy riportot, az élőbeszéd specifikus jegyeivel rendelkező korpuszt választottam. A másik alapegység a széppróza sajátosságait mutatja: Ördög Szilveszter: Éjszaka című novellája. Mi motiválta a két szöveg kiemelését, a továbbiakban követhető-e a választásnak ez az útja?

A két korpuszt az élőbeszéd és az írott nyelvi megnyilatkozás genetikai sorrendi meghatározottsága alapján választottam. A nyelvhasználatnak, a *beszédnek* — ahogy DEME LÁSZLÓ megfogalmazta — az *élőszó* az elsődleges, s látszólag ma is *domináns* formája.

Mindkét korpuszunk rögzített nyelvi anyagát elemeztem, értékeltem. Az élőbeszéd jellegzetességéből következik, hogy riportunk elemzése és értékelése hiányos marad, mert az intrapszichikus tényezők feltárására, a nem-verbális közlési csatornák elemeinek bemutatására — a technikai segédeszközök később történő igénybe-

vétele miatt — még nem vállalkoztunk. Így is érvényes az élőbeszéd természetéről valló megállapítás: „... szövege spontán és változtathatatlan. Úgy érkezik a hallgatókhoz, ahogyan a gondolat születik: kissé nyersen, darabosan, sőt nem ritkán darabjaiban, a magvát elől hordva, a többi mozzanatot kiegészítésként azután.” (Deme, L., 1971).

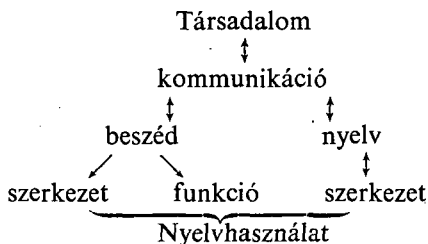
Mennyire individuálisak, *egyéniek* és *egyszeriek* a nyelvhasználat tényei? Ha szemügyre vesszük az egyén és a nyelv közötti kölcsönhatást, azt tapasztaljuk, hogy a nyelvhasználat során mind a nyelvet elsajátító, azt beszélő, alkalmazó egyén, mind pedig a használt nyelv változik. Bipoláris folyamatról van szó: változás, amennyiben változik pl. a beszélő életkora, s ezzel fejlődési sajátosságai, vagy pl. társadalmi szereppozíciója; illetve változás a másik oldalról is, s ez egyrészt *fejlődés* (pl. nyelvünk egyre bővülő szókincsállománya), másrészt *kopás* (pl. a fogalmi jelentéstartam elhomályosulása, s az azt reprezentáló nyelvi jel, a szó eltűnése az aktív szóhasználatból).

Hogy nyelvhasználatunk mennyire *egyéni* és *egyszeri*, azt az egyén pszichikus sajátosságai határozzák meg, megjelenési formája pedig a nyelvhasználat maga. Mi által individuális és egyszeri a nyelv? A nyelvi eszközök, a nyelvi formák kiválasztásának módja révén. Ez a kiválasztás egy, a kollektíva által rögzített, szociális érvényű, nagyjából állandó, mindenféleképp konvencionális jegyekből álló rendszerből történik. Hogy ez a rendszer (nyelvi jelrendszer) nem változatlan, önmagával és önmagában mérhető rendszer, valóságos voltát, elemeinek tényleges meglétét is csak azok mozgásában — a nyelvhasználat által — tudjuk elképzelni és viszonyítani. Egy egyén választása az adott lehetőséghalmazból: a nyelvhasználat individuális voltát adja. Mit választ, azt hogyan csoportosítja, mindezt az egyén pszichikus beállítódása, motíváltága, irányultsága, jellemző pszichikus arculata (tulajdonságai és viselkedése) alapján teszi. S e *kiválasztás egyszeriségét* riportalanyunk esetén a *változtathatatlan-ság* ténye *bizonyítja*. Az általa mondottak magnetofon segítségével történt rögzítése volt egyik alapanyagom. Felvetődik még egy kérdés: mennyiben spontán egy irányított kérdésre adott megnyilatkozás. A probléma megoldására hic et nunc nem vállalkozom. Feltételezhető, hogy a választ a beszédben is megjelenő, ott a — viselkedésben, tevékenységben megfigyelt — sztereotípiák megfelelő, megbízható mértékű feltárása adja majd meg.

Mennyiben és miben azonosak, illetve mások a széppróza lehetőségei? A nyelv-állomány eszköztárának felhasználásában, csoportosításában itt is az individuális jelleg bizonyítható, mivel a lehetőség mindkét esetben azonos. Az író nem kötötte a megnyilatkozás egyszerisége, tehát egy-egy leírt gondolatát, képét, egymással szoros logikai összefüggésben levő mondatait, vagy éppen asszociáció, gondolattársítás révén megszületett mondandóját alaposan végiggondolhatta azok leírása előtt, s a már egyszer rögzített mondatokat is megváltoztathatta — a stílus vagy a mondani-való kívánta módosításokat megtehetette — anélkül, hogy a gondolatáramlást megszakította volna. „Az így megszületett — sokszor az élőbeszéd spontán hatásával kecsegtető *megnyilatkozás* — nagyon is tudatos szerkesztés eredményeként jött (jöhetett) létre. Az így kialakított szöveg *nem szukcesszív lefolyású, hanem szimultán*, mert egy tudattartalom részeit hierarchikusan elrendezett egészbe építve adja.” (Deme, L., 1971.) Ezért más a széppróza lehetősége, mint a riporté. A két korpusz közötti egyéb, a műfajok különbözőségében gyökerező sajátosságokat most nem kívánom bővebben ismertetni, erre más — bár hasonló — keretben kerülhet sor.

II. Hogyan alakul a beszéd és a nyelv, a nyelv és gondolkodás, és a beszéd mint nyelvhasználat kérdésköre? Tudjuk: a nyelv a valóság tükrözésére alkalmas *konvencionális jelekből áll*, míg a beszéd a valóságnak a beszélőben élő *képét repre-*

zentálja. A nyelv potenciálisan meglévő eszközkészlet, lehetőség-halmaz, belső törvényei főként szerkezetiek. A beszéd a nyelvi anyag aktualizálásának eszköze: a beszéd, a nyelv működtetése, s így belső törvényei szerkesztésiek és működtetésiek egyszerre, itt is hat a struktúra és dinamika kölcsönhatása. Így sajátos viszonyhálózat teremődik meg:

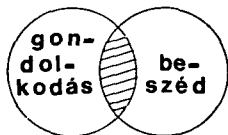
Azaz: a nyelvhasználat nem más, mint a társadalom kommunikációs tevékenysége, melyben a nyelv a beszédből származik, a beszédért van, a beszéd pedig a kommunikációért.

1. Hogyan kapcsolódik ebbe a körbe a nyelv és gondolkodás kérdése? Ennek az igen bonyolult kapcsolatnak a lényegét a gondolkodáslélektani vizsgálódások révén tárják fel, hiszen annak kutatási körébe a nyelv és gondolkodás viszonyával való foglalkozás éppúgy beletartozik, mint pl. a filozófiába, nyelvészetébe... stb.

a) A gondolkodás és beszéd viszonyát sokan sokféleképpen értelmezik, magyarázzák. Teljes szakirodalmi összefoglalásnak most nincs értelme. Van egy összegező munka, amely megadja ezeknek a vizsgálódásoknak az alapját, ezt adaptálják, sokan átértelmezik, mások tartalmasan továbbgondolják. VIGOTSKIJ: A gondolkodás és beszéd című tanulmányáról van szó. Gondolatmenetében feltárja például a gondolkodás és beszéd genetikai különbözőségeit; kifejti, hogy a kettő egymástól függetlenül, más-más úton fejlődött tovább; értelmezi azt is, hogy a kettő között nincs „határozott állandó azonosság”. (Vigotszkij, 1967.)

A beszéd és gondolkodási stádiumok Vigotszkij-féle ismertetése nélkül nem haladhatunk tovább, hiszen számunkra is ez az alap. Ha VIGOTSKIJ nyomán értelmezzük a beszéd és gondolkodás viszonyát, ilyen sematikus ábrát képzelhetünk el: (1. ábra).

Beszédgondolkodás :

1. ábra

A beszéd és gondolkodás összeolvadásáról megállapíthatjuk, hogy a felnőttéknél is csak részleges jelenségként fordul elő, s VIGOTSKIJ szerint ez az összeolvadás erejét és jelentőségét nézve csak mellékesen érvényesül a beszédgondolkodás során. Kifejti, hogy a gondolat nem egyszerűen kifejezésre jut a szavakban, hanem rajtuk keresztül válik létezővé. A gondolkodás és beszéd relációjának egyik legpregnansabb összefoglalása: „A gondolkodás és a nyelv, amelyek másképp tükrözik a valóságot,

mint az érzékelés, az *emberi tudat kulcsai*. A szavak központi szerepet játszanak nemcsak a gondolkodás fejlődésében, de a tudat mint olyan történeti kialakulásában is. A szó (értsd a szerzőnél: beszéd) az emberi tudat mikrokozmosza.” (Vigotszkij, 1967). Máskor nem tesz mást a gondolat, a szó és a beszéd összetartozásáról szólva, mint megállapítja, hogy a konceptuális gondolkodásnak — mint minden magasabb pszichikus funkciónak — szükséges feltétele a társadalmi közvetítések — itt a szavak — instrumentális használata. Ez a tétel csak úgy érvényes számunkra, ha figyelembe vesszük: levonásáig Vigotszkij pontról pontra nyomon követte az eszközhasználat kérdését, s így megállapította azt is, hogy a *fogalomalkotás is* eszközalkalmazó *pszichikai tevékenység*, amelyet a szó instrumentális használata közvetít.

b) Kiindulásként alapvető tétel Rubinstein megállapítása is: „A *gondolkodás az embernek és a világnak reális kölcsönhatása* során keletkezik, és a kölcsönhatás adekvát megvalósítására szolgál; s a megismerésnek, a gondolkodásnak a folyamata maga a megismerő gondolkodó alany és a megismerő tárgy, a megoldásra váró feladat objektív tartalma között szakadatlan kölcsönhatás folyamata.” (Rubinstein, 1965.)

c) A szó alapegysége vizsgálódásunknak. Hogy a szót a gondolkodás folyamatában minél több oldalról megvilágíthassuk, idézzük fel Pavlov véleményét is:

„A szó (és a beszéd) az ember számára éppen olyan reális feltételes inger, mint minden más inger, ami az állatoknál is megvan. A szó azonban egyúttal olyan bő tartalmú inger, mint egyetlen másik sem, amit ebben az értelemben sem mennyiségileg, sem minőségileg egyáltalán nem lehet az állatok feltételes ingereivel összehasonlítani. A szó a felnőtt ember egész életének hatására kapcsolatban van mindazokkal a külső és belső ingerekkel, amelyek az agyféltekére jutnak; mindezeket az ingereket jelzi, s mindegyiket helyettesíti, és éppen ezért képes mindazokat a folyamatokat és reakciókat kiváltani, amelyeket ezek az ingerek feltételesekké tesznek.” (Pavlov, 1954.)

2.

a) A fentiekben alapszik az az elképzelésünk; hogy mérjük a beszéd mondat-egységnyi elemeinek kongruenciáját és inkongruens voltát. Ennek a vizsgálódásnak a során felhasználjuk HOOSAIN elért eredményeit is. Egy *perceptuális ingercsoportot* (különböző érzelmeket ábrázoló arcsémákat, amelyek csak jelzésszerűen ábrázolják a fej körvonalát, a szemet, a szemöldököt és a száját) *társítunk szóingerekkel*. Az arcokat meghatározott sorrendben jelenítjük meg a kísérleti személy előtt, a sorrendiséget az arcvonások pozitív, illetve negatív arckifejezése adja. A személynek egyidejűleg ki kell választania a mondatok közül azt a változatot, amely jelentéstartamában leginkább megfelel az arckifejezésnek. Mérték kívánjuk az arckifejezések minőségének felismerésére fordított időt és a nyelvi anyagból történt kiválasztás idejét. Feltételezésem szerint különbséget tapasztalunk a reakcióidők megállapításakor a kísérleti személyek életkorát, aktuális pszichikus állapotát, fáradékonyági mutatóinak alakulását figyelembe véve is.

b) Ez a vizsgálat hozzásegít majd bennünket ahhoz, hogy a következő vizsgálati szakaszban a kísérleti személy a megadott ábrákhoz maga alkosson mondat-sémákat. Így alkalmunk lesz mérni a mondatalkotást motiváló tényezők és a tényleges mondat-sémák leírásához szükséges idő viszonyát. A vizsgálat első szakaszában a hangsúly a felismerésen van, míg a második szakaszban már a megismerés a leglényesebb elem. Az első esetben a lehetőségek egy készlete és a készlet valamelyik — a megadott szisztema szerint kiválasztott — eleme között feszül dialektikus kölcsönhatás, s ez vezet a felismeréshez. A másik esetben már nem arra vagyunk kíváncsiak,

hogy a kiválasztandó arcsémák és az előző szakaszban kiválasztott mondatok között milyen matematikai viszony van, hanem arra, hogy mit jelentsenek az arcsémák a személynek, amely sémák kiválasztása révén jelentéstartalmat köteles egy-egy mondatalkotással tudatni velünk.

c) A harmadik vizsgálati szakaszban kerülne sor a riport, illetve a novella anyagából történő választásra. Ebben az esetben fő célunkként nem a nyelvhasználatot (gondolkodás és beszéd révén) lehetővé tevő neurológiai és pszichofiziológiai struktúrák és folyamatok megismerése, hanem a kiválasztás racionális, szelektív, valamint emocionális tényezőinek feltárása, amelyek kísérletünk rendszerének elemein keresztül kognitív tartalmak hordozóinak eszközeként jelentkeznek. Az eszköz így ebben az esetben is *stimuluseszköz*, olyan ingerkeltő tehát, amelynek segítségével az ember maga váltja ki, maga határozza meg a reakcióit, s ebben a vonatkozásban itt is felhasználhatjuk a kísérlet második szakaszának eredményeit. Ezeknek a kísérleteknek a segítségével módot kell találnunk arra is, hogy a jelentés beliséget, az asszociációs képességet is mérjük. Ez a mérés igazolhatja azt a feltevésemet, mely szerint egy adott jelentéstartalom a bizonyos idő alatt produkált (egy szóra, szókapcsolatra, mondatra vonatkozó) asszociációk megjelenésének gyorsaságával mérhető.

3. A kísérlet megkezdése előtt a szakirodalom véleményét is figyelembe vettem az alábbi kételyekkel szemben:

- grammatikai kategóriák, nyelvi formulák mennyire nyugszanak lélektani alapon;
- működésük mennyire magyarázható pszichikus funkciók működtetésével;
- milyen pszichológiai motívumok feltárása szükséges ahhoz, hogy egy egyén megnyilatkozásának nyelvi-pszichikai mozzanatait feltárhassuk a szituáció és kontextus relációjában.

A beszédalkotás mechanizmusában szerepet játszó tényezők a beszédaktus megvalósítást meghatározzák. A beszélő és a beszélőnek a valósághoz, annak különböző mozzanataihoz való viszonyulása olyan tényezők rendszerét határozza meg, amely az emberi magatartásra, viselkedésre és tevékenységre épül. A beszédtevékenység helye ebben a rendszerben: a beszédaktus a tevékenységi aktusok állományába tartozó cselekedetek egyik különös esete. „Tudjuk, hogy a beszédtevékenység alapját a beszélő által internalizált grammatika képezi, de tudjuk azt is, hogy a grammatikán kívül sok más tényező is belejátszik egy beszédaktus létrejöttébe ...” (Pap, M., 1973.)

Vegyünk figyelembe ismét egy alapvető tételt: a nyelvet mindig valamilyen helyzetben használjuk. Ezek a helyzetek, szituációk egymástól nagyon különbözőek lehetnek. Általánosan szituáción a kommunikáció lejátszódásának helyzetét értjük. Az életkori sajátosságokat figyelembe véve sok érdekes megfigyelés segíthet munkánk során. Válasszuk ki például Rubinstein véleményét a szituációval kapcsolatban: „A gyerekek különböző tárgyakat másképp neveznek meg, s ezt a számukra feltűnő jegy alapján teszik. Előfordul, hogy az általuk egyszer így „elkeresztelt” tárgyat más szituációban másképp nevezik meg. A szituatív beszéd vizsgálata során mindig figyelembe kell vennünk azt a konkrét helyzetet, amelyben a beszélő van.” (Rubinstein, 1965.)

Jól tudjuk, hogy minden beszéd rendelkezik bizonyos kontextussal, s a beszéd összefügg bizonyos szituációval is. Ha bővebb fejlődéslélektani vizsgálatot ismertetnénk, eljutnánk a kisgyermekre jellemző szituatív beszéd, az „autonóm beszéd” vagy „kisbeszéd” ismertetésén át addig, ahol a nyelvi készség és beszédképesség magasabb szintjét állapíthatjuk meg, ahol a szituációs és kontextusos beszéd *koegzisztál*; hol az egyiket használja a beszélő nagyobb gyakoriságban, hol a másikat.

Nem a szituációk mindent meghatározó, s a beszédalkotás folyamatát jó előre eldöntő hatásáról van szó. Mindenki elképzelt már olyan szituációt, amikor előre

megfogalmazta magában a kérdéseket, előre elgondolta, s számolt a várható válaszok milyenségével is — azaz: mesterségesen teremtett egy bizonyos szituációt, amelyben ő maga vált a beszélgetés alanyává és tárgyává („adó”-vá és „vevő”-vé). Olyan szituáció számtalan található, amikor soron következő cselekvésünkről, azaz egy beszélgetésről nincs előre elkészült, előre megalkotott, elképzelt modellünk, nincs meg a visszacsatolásra való felkészültségünk, nem ismerjük a beszélgető partnernek a kérdéseinkre várható reakcióit, reagálását megállapításainkra. Ilyen esetben az történik (történhet), hogy a beszéd (a beszélgetés, dialógus során) áttöri a szavak és nyelvtani formák szemantikai korlátait, új, szemantikailag és kontextuálisan meghatározott jelentéseket hoz létre, amelyekben a nyelvileg rögzített jelentéstartalmak bizonytalansága, labilitása is megmutatkozik. Amikor beszélgető partnerünk reagálása feltett kérdésünkre eldöntötte kételyünket, beszélgetésünket „menet közben”, azaz a reagálástól függően irányíthatjuk. Ezt a lehetőséget jól felmérhetjük megadott kérdésekre várt, rögzített válaszok, feleletek elemzése során, s ebből érdekes lehet a későbbiekben a tanulói szóbeli iskolai feleletek mérése a szituáció függvényében. Mivel a szituáció-kutatás terén még jelentős tapasztalatok nem állnak rendelkezésünkre, így csak feltételezzük, hogy a beszédaktus pszichológiai sajátosságait meghatározó tényezők és a beszédaktus alkotóelemeinek kiválasztását meghatározó, nem feltétlenül és egyedül csak tematikai, grammatikai elemek rendszerének feltárása segítségünkre lesz sajátos szituációtípusok felépítésében, tovább menve: a szituációtípusok sajátos hierarchikus rendszerének megteremtésében is. Ezek segítségével is megbízhatóbban tárhatjuk fel egy egyén nyelvhasználatát motiváló belső, pszichikus motívumok rendszerét. Olyan nyelvészeti modell megteremtését tűztük ki tehát célként, amelynek elemei alkalmasak azoknak a reális pszichikai folyamatoknak adekvát interpretálására, amelyeket a beszélő vagy hallgató (illetve fordítva is) valósít meg. Azt a kérdést, hogyan alakul a hallgató-beszélő relációban a produkció — a beszédalkotás — valamint a beszéd *hallás utáni megértése*, még szintén nem tudjuk objektíve mérni. S bár nem törődünk bele A. A. Leontyev kicsit pesszimistának tűnő megállapításába, mely szerint mind nyelvészeti szempontú, mind pedig a beszéd-folyamat pszichológiai motívumainak feltárása „sosem fogja tükrözni a pszichológiai és pszicholingvisztikai valóságot, már csak azon oknál fogva sem, mert a beszédtevékenység ... mindig minőségileg meghatározott elemi cselekvések, azaz jelentéshordozó műveletek rendszere lesz ...”, azért megpróbáljuk vizsgálódásaink segítségével megközelíteni a „járható utat”. (Leontyev, 1973.)

III. Előljáróban utaltunk arra, hogy egész kísérletsorozatunkkal a konkrét kiválasztott nyelvészeti probléma érvényességét befolyásolja — befolyásolhatja —:

- az életkor szerinti helyzet azonossága vagy különbsége;
- a társadalmi helyzet különbsége vagy azonossága;
- a nembeli hovatartozás egyezése vagy különbsége.

Számunkra jelenleg az életkor szerinti — a fejlődéslélektani aspektusú — vizsgálódás azért tűnik különösen fontosnak, mert két egymást követő generáció beszéd-kultúrájának, nyelvvismeretének szintje, így nyelvhasználata szintje is nagymértékű eltéréseket mutathat, hiszen az életkori különbözőség involválja, magában hordozza — potenciálisan — a társadalmi pozícióbeli, szerepbeli eltéréseket. A megegyező és összehasonlítható karakterisztikum: a más és más életkorú egyének is ugyanannak a beszédközösségnek a nyelvállapotát, annak fejlődési szakaszait különböző szinten reprezentálják.

Homogenitás-követelményünknek az egy-egy osztálybeli helyzet felel meg — vizsgálódásunk először iskolás tanulók nyelvhasználati szintjére terjed ki. A heterogenitás az egyes tanulók eltérő tanulmányi eredményéből, a szociális helyzet, az interperszonális kapcsolatok rendszerének és az aktuális pszichikus állapot különbözőségéből fakadhat. Így feltételeztem, hogy pl. a különböző tanulmányi eredményű tanulók nyelvhasználatának összehasonlítása, értékelése során szignifikáns eltérések mutatkoznak meg.

Előzetes vizsgálati korpuszaink esetén röviden szóljunk a riport és novella „alanyának,” illetve „hősének” személyiségéről. Mivel a dolgozatnak nem célja a két személyiség összes személyiségjegyének feltárása (ez más esetben is elképzelhetetlennek tűnő feladat), így csak néhány jellemzőt emelünk ki közülük.

A két egyén közelítőleg azonos alapélménnyel rendelkezik, alapvető szociális körülményeik között lényeges különbség nincs. Az osztály-, réteg-hovatartozás implikációi nagyon fontosak: a családi élet milyenségére, műveltségi szintjére, politikai és egyéb nézeteik összességére, a családon belüli interperszonális kapcsolatokra utalhatunk általuk, ezek feltárása is lehetséges. A két korpusz esetén a következőket tapasztaljuk: a két fiatal mégis egészen más. A novella esetében a jellemző: másfajta indíttatás, másfajta eszközrendszer, más nála az „elvben” ugyanolyan környezet, mások az „ugyanolyan” emberek. Más életcél, más erkölcsi, esztétikai, viselkedési normák vezetnek a novella hőstét. A kommunikációs cél kérdésében egyértelműen adódik, hogy az impressziókeltés során a logikai, tapasztalati alap jelentősége lényegesen megnő, hiszen ez feltételezi azt is, hogy a kommunikátorban élő képnek kell lennie saját személyiségéről is. Ily módon a két korpuszt figyelembe véve az egymástól való különbözőség is megmutatkozik a nyelvhasználat során: az egymástól való eltérés a kommunikáció potenciális és tényleges csatornáit közt mutatkozik meg. A személyiségben ugyanis az emberi környezet (mikro- és makrokörnyezet egyaránt) a viselkedés majdnem minden dimenzióját saját normáinak megfelelően befolyásolja. Interakcióiban az egyénnek úgy kell viselkednie — ezáltal nyelvhasználata is olyan —, ahogyan szociális környezete (szereppozíciója, szociabilitásának meghatározott szintje) megköveteli, s csak a környezet normáin belül viselkedhet egyénien. Nyelvhasználatát is a nyelvállomány — a konvencionális jelrendszer — elemeinek kiválasztása, azok csoportosítása teszi egyénivé, sajátos színezetűvé.

Azok a szempontok, melyeket megkezdett vizsgálódásomban segítségül vettem, végül is egy speciális nyelvészeti problémakör feltárását, a magyar névszóragozás egységének és megosztottságának elemzését szolgálják majd. Hogy pszicholingvisztikai kérdések megoldását elképzelhetetlennek tartjuk a fejlődépszichológia, szociálpszichológia, az általános pszichológia, a gondolkodáslélektan, nyelvfilozófia és a nyelvészet segítségével, kiténik a szempontrendszerből is. S hogy valamikor ennek a vizsgálódásnak az eredményeit jó lenne felhasználni a tanárjelöltek beszéd- és kifejezőképességének javítása, építése érdekében, a tanárjelöltek gyakorlati képzésében is, legfőbb megvalósítandó céljaink közé tartozik, hiszen: „Valamennyien a nyelv munkásai vagyunk. A nyelv a tudósnak ereklye, a költőnek, írónak hangszer, a hírlapírónak fegyver. Vajon nem közös érdekünk-e, hogy ez az ereklye minél tisztább, hogy ez a hangszer minél zengőbb, hogy ez a fegyver minél fényesebb és élesebb legyen?” (Kosztolányi Dezső.)

IRODALOM

- [1] BUDA, B., A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei MRT KКр., 1974.
- [2] BÜKY, B., A beszédtanítás pszichológiája Tankönyvkiadó, Bp. 1973.
- [3] DEME, L., Az általános nyelvészet alapjai Bratislava, 1969.
- [4] DEME, L., Kinek is fogalmazunk? Tiszatáj, 1971. 9.
- [5] GERÉB, GY., Pszichológia. Tankönyvkiadó, Bp. 1976.
- [6] HORÁNYI, Ö., Jel, jelentés, információ Magvető K. Bp. 1975.
- [7] A. A. LEONTYEV, Pszicholingvisztika és nyelvtanítás Tankönyvkiadó, Bp. 1973.
- [8] LOTZ, J., Egy nyelvtani modell, MNY Társaság, Bp. 1968.
- [9] PAP, M., Vissza a nyelvészethez, ÁNYT VII.
- [10] PAVLOV, J. D., Előadások a nagyagyfélétek működéséről Akadémiai K., Bp., 1953. 280. o.
- [11] RUBINSTEIN, Sz. L., Gondolkodáslélektani vizsgálatok Akadémiai K. Bp. 1965. 12. o.
- [12] S. SAPORTA, Psycholinguistics: Book of Readings, New York, 1962.
- [13] SEMJAKIN, A gondolkodás és a beszéd Akadémiai K. Bp. 1965.
- [14] SZECSKÓ, T., Kommunikációs rendszer — köznapi kommunikáció Akadémiai K. Bp. 1971.
- [15] VIGOTSKIU, L. Sz., Gondolkodás és beszéd Gondolat Bp. 1967.

EINE MÖGLICHKEIT ZUR ANALYSE UND INTERPRETATION GESPROCHENER UND GESCHRIEBENER SPRACHLICHER ÄUSSERUNGE AUFGRUND PSYCHOLINGUISTISCHER UNTERSUCHUNGEN VERSCHIEDEN ALTER INDIVIDUEN

Erzsébet Bácskai

Die Arbeit liefert Untersuchungsgesichtspunkte für gesprochene und geschriebene sprachliche Äusserungen von Personen unterschiedlichen Alters. Die Übereinstimmungen und Abweichungen des Sprachgebrauchs werden an verschiedenen Kommunikations-Situationstypen und unterschiedlichen Kunstarten studiert. In Betracht gezogen werden dabei die Relationen von Sprache und Denken, des Prechens und der Sprache, sowie der Fragenkreis des Sprechens bzw. der Rede als Sprachgebrauch.

In ihrem Gesichtspunktsystem ist auch die Erörterung der später abzuwickelnden Untersuchungsverfahren enthalten, welche die Messung der intrapsychischen Manifestationen der Versuchspersonen, die Messung anderer Kanäle der Kommunikation ermöglichen. Durch Summierung der Ergebnisse kann sich eine Möglichkeit zur Erchliessung der den Sprachgebrauch der Individuen motivierenden inneren Faktoren ergeben.

ВОЗМОЖНОСТИ АНАЛИЗА И ОЦЕНКИ УСТНЫХ И ПИСЬМЕННЫХ ВЫСКАЗЫВАНИЙ НА ОСНОВЕ ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ИЗУЧЕНИЯ ЛЮДЕЙ РАЗНОГО ВОЗРАСТА

Эржебет Бачкаи

В работе даны разные аспекты изучения устных и письменных высказываний разного возраста. Автор рассматривает совпадения и расхождения словоупотребления в разных коммуникативных положениях и жанрах. В работе учитываются реляции языка и мышления, языка и речи как круга вопросов словоупотребления.

В системе точек зрения автора даётся также и описание способов дальнейших исследований, которые сделают возможным измерение интрапсихических высказываний подопытных лиц и других коммуникативных каналов. Итоги исследования способствуют раскрытию внутренних факторов мотивации словоупотребления индивидуумов.